

ТУТҚОҚ УМУМЛОРИНИ
ОШИРИШ, САҚЛАШ, МУХОФАЗАЛАШ
ВА ҚАЙТА УЎҚИШДАГИ
МУАММОЛАР ВА ИЛМИЙ ЕҒИМЛАР

Республика Илмий-академик институти

МАТЕРИАЛЛАРНИ ТЎПЛАМИ

6-7 апрель 2018 йил

Бухоро – 2018

51.	Абдурахмонов С.Ф. Микроэлементларнинг ўсимлик ҳаётидаги ўрни	100
52.	Абдурахмонов С.Ф. Изоляцияланган туқмалардан ўсимликларни кўпайтириш	102
2-ШҮББА ШҮРЛАНГАН ТУПРОҚЛАРНИНГ УНУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ ВА ТУПРОҚ ЭРОЗИЯСИНИНГ ОЛДИНИ ОЛИШ. МУХОФАЗА ҚИЛИШ ВА ҚАЙТА ТИКЛАШНИНГ ХУКУҚИЙ АСОСЛАРИ		
1.	Зокиров Х.Х., Нормуратов О.У., Чориева Ш.К. Антропоген омилларнинг туپроққа таъсири	105
2.	Х.Т.Артикова, Х.Х.Салимова Бухорода тулраҳшунуслас соҳасининг асосчиси	107
3.	Артикова Х.Т., Юнусов Р., Назарова С.М. Устоз хотираси абадий!	108
4.	Salimova N.N., Mirzamatova D., Qo'ldosheva G.R. Gipsumning tuproq unumdorligidagi ahamiyati	110
5.	Хакимова Н.Х., Абдурахимова Ш.С. Повышение плодородия почвы бухарской области	111
6.	Қодирова З.К. Сугорилган тулроқларнинг қимёвий ифлосланиш муаммолари	113
7.	Назарова С.М., Жумаева М.Ф., Г.Р.Сафарова Бухоро ноҳиси сугорилган тулроқларнинг физик хоссалари	114
8.	Artikova N.T., Hakimova N.X., Jo'raqulova S.B. SHo'rlangan tuproqlarning o'simlik hosildorligiga ta'siri.	116
9.	Qodirova Z.K. O'simliklar hayotida azotning ahamiyati	118
10.	Артикова Х.Т. Назарова С.М. Бухоро ноҳиси тулроқларида сувни тежаш ва тулроқ унумдорлигини ошириш йўллари	120
11.	Qodirova Z.K. O'g'itlar qo'llashni bilish - qishloq xo'jaligini intensivlashtirishning asosi	123
12.	Shamsiyev N.A., Xalilova N.I. Tuproq unumdorligi past yerlardan samarali foydalanish	125
13.	НАКИМОВА Н.Х. Вихоро вилоятидagi g'o'zada uchraydigan o'rgimchaklarning har xil shajiyalariga olingugurtli preparatining ta'siri.	127
14.	Назарова С.М., Хайитова Д.Р., Амонова М.К. Бухоро вилояти тулроқ ислам шартларида кузги - қишги агроэлементлар тадбирларининг тулроқ унумдорлиги, ўсимликларнинг ўсиш ва ривожланишига таъсири	128
15.	Х.Р.Адизова Табиятнинг асриш келажак мулкни асраш	130

16.	А. Амиркулова, А. Иброҳим Бухоро вилояти аграрнинг бери етиштириш технологиясини	132
17.	Ш.Х.Тухтаев, Н.Х.Хакимова Шайхона А.А. Илмушине вақари рақимлик асосини шисини гербицид ва озимую совку в поливине шисини	133
18.	Э.Каримов, Ш.Алилов, О.Амирбеков, Б.Бобокулов Ўзбекистон республикасида мавқуд ерлани фондланишдаги муаммолари	135
19.	М.Ю.Ибрагимов, Х.Наматов, А.Хожасов, М.Сабиров Қоракалонистон шартларида қишкани ўсимликларини экин платацияларини бирю экин технологиясининг экин асосларини шисаб чикани	137
20.	Э. Қ. Каримов, Ж. Ж. Норматов, О. Амирбеков Тулроқ карталари ва уларни тузиш тамойиллари.	140
21.	Э. Қ. Каримов, Ж. Ж. Норматов, Ф. Худайбердиев, Б. Бобокулов Ўсимликлар қопламани картага олинди масофадан ҳоддани материалларини шисаб чикани	142
22.	LE.Mirzoyeva, S.S. Qahramonov O'g'itni o'sturo tuproqlari va ularning paydo bo'lishiga ta'sir ko'rsatgan omillar	144
23.	H.N.Salimova Buxoro tumani "Sharof kelim bayz" fermer xo'jaligi tuproqlar unumdorligi	147
24.	З.А.Бегтаева Тулроқ эрозияси ва уни қарши қураш тадбирлари	148
25.	С.М. Ташкулов Микробиологик ўғитларни салзавот, подыз ва картошка етиштиришда қулаш	150
26.	Зокиров Х.Х., Чориева Ш.К. Ош-ламчи эрозия мухтож	151
27.	Sattorova M.M. Tuproqning sho'rlanishi va sho'rtoblanishi	153
28.	Нормуратов О.У., Қушнаев Қ.А., Абдурахмонова Ю.М., Ибодуллова Х.И. Сурхондарё вилоятининг жанубий хуудларда тарқалган тулроқларнинг агроэкологик хоссалари	156
29.	Нормуратов О.У., Фозилов Ш.М., Тоғайназарова Х.О., Султонова С.М. Сурхондарёда тақир - ўтлоқ тулроқларини экологик тасриф	158
30.	Зокиров Х.Х., Абраматов М.Б., Болдиев А.Т. Сурхон-шербод зонаси тулроқларини шисаб чикани муаммолари	159
31.	Р.Қурбонтоев, А.А.Мусурмонов, И.У.Ўрзаев, С.Ибодуллова Тулроқни қам шисаб берил ва мулчаланишнинг бугунги ўсимини	160

32.	тиричида озиқ моддалар ҳосил бўлишга таъсири Ҳ. Қоғалочова, А. Қоғалочова, М.ҲоҲасов, О.Амомов Sug'otiladigan bo'z-voha-o'ldoq tuproqlari hosila- xusulyatiga	163
33.	Тупроқ инвизициясини олдани олиш тадбирлари хусусида Э.Қ.Каримов, Ф.Ш.Худойбердиев, Ф.Ф.Ҳасанов	166
34.	Тупроқ муҳофазаси-ҳозирги давр долзарб маслуи. Э.Қ.Каримов, Ф.Ш.Худойбердиев, Ф.Ф.Ҳасанов	168
35.	Тупроқ унумдорлигини оширишнинг ҳукувий асослари. Зокиров Х.Х., Нормуратов О.У., Нуруллаев А. К.	169
36.	Тупроқ эрозияси ва унинг экологик муаммолари Ғ.С.Муратова	171
37.	Ернинг унумдорлик сифатини яхшилатиш ва яфлослаштиришнинг олдини олиш Ғ.С.Муратова	172
38.	Ерларнинг унумдорлиги ва ҳосилдорлигини оширувчи омиллар Н.Узюкова, А.Илбосов	174
39.	Қоровулбозор туманида кузги бутдай етдиришнинг ўзинга ҳос хусусиятлари Х.Ҳ.Салимова	176
40.	Silyumni pialashim-shurta chidamlil deriver usimlik G.A.Xudoykazarova, Sh. Navro'zova	177
41.	Suvda etuvchil polimerlarning tuproq umidordligini oshirishdagi ahamiyati Qodirova Z.K	178
42.	Yerni asrash va urdan oqilona foydalanish - insomiyatning asosiy vazifasi С.Эргашева, А.Илбосов.	180
43.	Кузги галладан бўшаган ерларда такрорий экин сифатида маҳкажхори етдириши Е.Қ. Каримов, А.Н.Са'дуллаев, М.А.Ғадойева	182
44.	Бухоро вилояти шароитида tuproq g'ovadligi va umidordligini oshirish yo'llari Сафарова Н.И., Назарова С.М	184
45.	Тупроқ унумдорлигини ошириш, тупроқ муҳофазаси, тупроқлардан самарали фойдаланиш ва мелиоратив ҳолатини яхшилатиш Р.Юнусов, П.Акрамова, Н.Қурбонов	186
46.	Бухоро туман сугориладиган тупроқлари таслифи Усмонов Т.Т., Хайриев С.С.	188
47.	Чўл зонасида янгидан ўзлаштирилган меканик таркиби енгил қумли тупроқларда кузги бутдоянинг "краснодарская-90" намини оникландириш тизими	190

3-нўмба СУТОРИДАЛИ АН ТУПРОҚЛАРИНИНГ ТОПОГРАФИК ВА ГЕОГРАФИК АСОСЛАРИ		
1.	Маълумов А.М Бухоро вилоятининг шўрт қўшқорлигини тупроқлар географияси	193
2.	А.А.Қодиров "Урта осие тупроқлари" мавзуси бўйича амалий маълумотларни ташқил этиш Қо'шқорова Д.	194
3.	Вихорнинг қон томиш шети - Бухоро тавсифи китоби Аллагаева З.М, Вахитов Н.З.	196
4.	Tuproqlarning geografik tenglik bo'yicha taqribi Қо'шқорова Д	199
5.	Вихоро вилояти шўрт қўшқорлигини тупроқлари Ҳамдамова Д.Н, Маълумов Д.Ж	201
6.	Тупроқ унумдорлигини боқоқчи таъминчилари Имомова Ш.М, Ҳамдамова Д.Н - Ҳасанова М.М	204
7.	Тупроқ хусусиятлари билан ҳосил уртасидаги корреляцион боғланишлар ва уни таъминчи бўлачилари Тоҳиров В.В, Худойбердиева С	205
8.	Tuproq fermentlar faolligining o'g'irlarda bog'lanishi Сағдиров М. Р., Гулнор Ш.Х	208
9.	Бухоро вилояти тупроқ-ёқим шартини гўна зараркуналдларига каризи таъминчи препаратларнинг таъсири Н.Н.Салимова	210
10.	Tuproqning ayn rejimni yaxshilashning imiy asoslari Тоҳиров В.В, Худойбердиева С	212
11.	Tuproq fermentlar faolligining almashlab ekish va yashil mikrosivo'tlar qo'llanishida o'zgarishi Абдуғўминов Б.О., Қўдров Ф.	213
12.	Сурхондарё вилоятининг тупроқ тизими ва уларни хариғати олиш масаллари Абдуғўминов Б.О., Қўдров Ф.	215
13.	Сурхондарё вилоятининг тупроқлари тавсифи ва улардаги гуму моқлари Сафарова З.Т., Ш.И.Аёсова	218
14.	Сайёрамизда сув муаммоси Ашарова З.М	220
15.	Бухоро воҳси ерларининг гидрогеологик режими Толибова З.Х., проф. Абдурахмонов И.Ю	222
16.	Гўза фитохром ба (rub) генга специфик синтетик ризи дупликслари ёрдамида олиган ризи линияларининг морфологик хусусиятлари И.Э.Мирзоева	224
17.		226

Урал Тожиёв иштирокда тоғли ва баланд тоғли туироқларнинг генетик география ва диатипик кўрсаткичлари Тожикистон Республикасининг янги 1:500000 миқёсдаги туироқ харитасида ўз аксини топди. Шунингдек, баланд тоғли заглин туироқлар профили А₁-А_{1В}-В₂-С₂ генетик горизонтлардан ташқи топталдан қайда этилиб, генетик туироқ тили шаклида қуйидаги белги, хосса ва характерли хусусиятлари олим томонидан кўрсатилади.

Урал Тожиёв 300 дан ортиқ илмий мақолалар, 6 та монография, 3 ўқув кўламини муаллифи ва 4 та номзадлик диссертациясига раҳбарлик қилган.

2003 йил 7 апрелда Россия Халқ Фанлар Академияси академикли этиб сайланган. 2004 йилда Ўзбекистон Республикаси Олий ва ўрта махсус таълим вазирлигининг фахрий ёрлиғи билан тақдирланган.

Бухоро воҳаси туироқларини ўрганишда у янги ўзига хос мактаб яратиб, Бухоро воҳаси сугориладиган туироқларда озуқа элементларининг шакллари ва захиралари, Қизилқум чўлаи ўтлов-қумли туироқларининг морфология ва агрохимиквий диагностикаси, Амударё қуйи оқимининг тизик буи туироқларини ўнгитиш, сугорини ва чўлланиш фонидagi қимбвий тароқлар, Бухоро воҳаси сугориладиган туироқлари экологик муаммаларининг тарихий ривожланиши тўғрисида, янгидан сугориладиган чўлаи-қумли туироқларини қимбвий тароқлар, Зарафшон дельтасининг сахро-қумли туироқлари, чўла зонаси экологияси, Зарафшон воҳайси қуйи қисмининг сўри тусли қўнғар туироқлари хосшодорлигини ошириши йўллари, гўза ва қўнғар бутдойи парвартишаш агротехнологияларини такомиллаштириши қимбвий, илмий-усуlubий ишларга раҳбарлик қилган.

Инсон умрини ҳеч қачон йиллар ҳисоби белгиланмайди. Ҳар бир инсон умрининг муайян даврини яшаган, орта бир қараб олади. Қилинган ишларини сарҳисобда қилади. Улғурмаган ишлари ҳақда ўйлайди. Учин сарҳисобда қилинган яхши ишлар, билимни шогирдларининг қўлига истеъдодли ва иштидорли ёшларнинг ушн устоз деб улуғлаши бу сарҳисобининг нечоғли фараҳли эканлигини кўрсатади.

Устоз хотираси боз шогирдлар қалбида янгу яшабди. Устоз бошқани ишларни давом эттириши ва у яратган мактаб илмий талқондорлар йўналишини ривожлантириши, кенгайтириши боз шогирдлар учун ҳам фарҳам қарзидир.

УСТОЗ ХОТИРАСИ АБАДИЙ!

Қишлоқ хўжалиги фанлари номзоди, доцент Каромат Умаров хотирасини бағамлашамди.

Артикова Х.Т., Юнусов Р., Назарова С.М.-БухДУ

Шундай инсонлар бўладими, улар номлари охида ажойиб, сасхрибон ва меҳнаткан инсон деган сўзларини ҳам келтириб таърифлаш қамолот қилиши Бундай инсонлар номга халқимиз яна "валасмаёт" деган бебаҳо сўзни қўшиб гапирлади. Ана шу инсонлардан бири, Умаров Каромат Умаровичини 2011 йилининг 20 октябрда бешафбат ўлим тармақидан олиб кетди.

Холарни кўпчилик ёшларга ўрнат қўларни серкюрра илмий-иқодий хайёт йилини босиб ўтган Умаров Каромат 1945 йил 30 декабрда Қашқадарё вилояти Дехқонобод тумани, Собих Бегичқорбоғ жамоа хўжалигидаги «Наймарино» қашлоғида зинбли оиласида туғилган.

1962 йил Бухоро Давлат педагогика институтининг Қимб-биология факультетининг биология ва қишлоқ хўжалик асослари мутахассислигида таълим қабул қилиниб, 1967 йил ушбу йўналиш бўйича ўқиниш тугатиб, Қишлоқ хўжалик асослари кафедрасига ўқитувчиликка ишга қабул қилинган. 1967 йил декабрь ойидан 1969 йил май ойигача Бухоро Давлат педагогика институтининг қосмосел қўмитаси биринчи котиб ва кафедрда 0,5 хисса педагогик фаолиятини олиб борилди. 1969 йил май ойидан 1970 йил май ойигача харбий хизматда бўлган.

1970 йил май ойидан 1972 йил октябр ойигача институт ўқув таърибга ўқилишда директорлик вазифасида ҳамда Қишлоқ хўжалик асослари кафедрасида 0,5 хисса педагогик фаолиятини давом эттирган.

1972 йил октябр ойидан 1993 йил октябргача йигирма бир йил давомида институт тайёрлов бўлими декани ва кафедрда 0,5 хиссада дарс берган.

1993-1996 йилларда Бухоро Давлат педагогика институтига тарбиявий шогир бўйича проректор вазифасида ишлаган ва 0,5 хиссада «Агроекология» кафедрасида доцентлик давомида дарс берган.

К.Умаров университетда проректорлик вазифасида фаолият кўрсатганда шогир Олий даргоҳининг маънавий-маърифий, илтимосий салоҳиятини ошириши билан алоҳида фидойитлик намуналарини кўрсатиб жамонинг асоси эълитрофияга сизовор бўлган шахслар. К.Умаровнинг ташқилотчилиги ва раҳбарлик қобилиятини янада олаиб, 1996 йил 2 апрелдан 2005 йиллар давомида янгидан ташқил этилган Қишлоқ хўжалиги ва география факультети декани давомида ишлаб келди. Кейинчалик унинг номи омондорилиб «Аграр» факультети деб номланди. Бунинг ўзгаришига асосий асоси фақат Қишлоқ хўжалиги учун кадрлар тайёрлаиб, янги талабларининг ошишини янги бақаларинида 6 та, 2 та магистрлик тахассисликларни очилишидир.

К.Умаров ёш олимлар, факультет кафедраларидаги ходимларини ошириши ҳокори хуре талабаларини илмий ишга жалб қилиб, қишлоқ хўжалиги учун долзарб мақолаларда талқондор олиб бориш натижасида бир олтир докторлик ва номзадлик диссертация ишларни тайёрлади. Шу қатордан фан докторлари Н.Муродов фан номзодлари Х.Артикова, А.Қўшиқова, М.Юлдашев, Б.Атоев, Ш.Бобомуродов, У.Нижометов, И.Абдулова, И.Хасанов, Х.Топлов, А.Милатов каби кўплаб олимларини ошириши ташқиллаб ўтини мумкин.

Каромат Умаров факультет деканлиги вақтида чет давлатлар олий ўқув йорини ва Илмий текшириш институтлари билан алоқа боғлиб борди. Янги йилининг «Меридид», Англининг «Камбридж» формаси, Германиянинг «Бон» университетлари ва ташқилотлари билан илмий-амалий ҳамкорликни янги қўлди.

Каромат Умаров кўн башиқ илмий — пезилготик фаолияти давомида кўплай юксак махали мутохассислар тайфрдаги муносиб хисса кўчили, Талабчи рахбар ва бизиар инсон сифатида университет жамоатининг хурмат-эҳтиромига эришти ва олим сифатида 100 дан ортик рисола, ўкув кулнма, услубий кўлнма, илмий маколалар яратди. Булушти кучида олим яратган кўлнмалардан киншюк хўжалиги мулкхиссасларини тайфривалди самарали фойдаланилмоқда.

Безилар олим, гинхўр мураббий, илм маарифат фидоийси камгарин инсон Умаров Каромат Умаровичнинг номи ва ўлимас илмий-услубий ишлари дўстлари, шогирдлари, фарзандлари хотирасида мангу мухрланиб қолади.

GUMUSNING TUPROQ UNUMDORLIGIDAGI AHAMIYATI

Salimova H.H., Miraxmatova D., Qo'ldosheva G.R. - *BurdU, O'zMU*

O'zbekistonning vertikal mintaqalari tuproqlarining asosiy podiplarini C : N ga nisbatida azot va gumus tarkibi bo'yicha hozirgi kunda ko'p ma'lumotlar bor. Keltirilgan ma'lumotlar yuzasidan tuproqlarning asosiy tpechalarini profili bo'yicha gumus va azotni tarkibi o'rganilgan, ko'p holatda 1,5 metr-chuqurlikda, shuningdek boshqa olinlar, mutaxassislarining ma'lumotlari unumlashtirildi.

Tuproqlarda gumusni shakllanishi uchun zaarba bo'lib.

-tuproqlarga tushuvchi turli organik qoldiqlar

-ishlov berilayotgan qishloq xo'jalik mahsulotlari, tuproqlarda o'sadigan o'simliklarning ildiz qoldiqlari organik o'g'itlar va boshqalar kiradi.

Bo'z tuproqlarning kam gumusligi, faqatgina organik qoldiqlar kam kelib tushishi yoki ularni intensiv buzilishi bilan bog'liq, balki gumus moddalarining mineral-organik birligina ko'rinishida yaxshi mustahkamlanmagan juda namjondir.

N.P. Remezov (1933) o'z tahlillari analizlari ma'lumotlari asosida t'kildaydiki, bo'z tuproqlar gumus tarkibi past va C : N nisbatida turli tpeklagi tuproqlarda turlifachadir. Uni ma'lumot bo'yicha bo'z tuproqlarda (4-6) ko'rsatkich kam bo'lib, shunoliy tuproqlari tomonga ko'ariladi.

Sinyagin I.I (1939) ma'lumotlariga ko'm Quzog'istonn bo'z yerlarida, quruq tuproqlarda hamda uch yillik beda ekilgan yerlarda organik moddalarning miqdori va tarkibi har bir o'rganilgan turlarda umuman bir xildir. Ko'rsatib o'tilgan tuproqlarda organik moddalar soni bo'yicha eskidan g'o'za ekilgan yerlar ajralib turadi.

P.T. Azizov (1962) olingan ma'lumotlar bo'yicha ko'rsatadiki:

O'zbekistonn bo'z yeridagi tuproqlari o'z tarkibida gumus tarkibi kamligi va chuqurlashgan sari uni miqdori kamayib boradi. Uning ma'lumotiga ko'm eng ko'p gumus miqdori:

-gumusni akumulyativ gorizontda qo'ng'ir tusli bo'z tuproqlar tarkibida (eskidan sug'oriladigan yerlarda-2,84 %, C : N -8,3 -va qo'riq yerda-2,68 % C : N -9)

-tipik bo'z tuproqlarga yaqinlashganda u pasayadi (eskidan sug'oriladigan yerda-1,82 %, C : N -8,5 ga, va qo'riq yerda 1,27 % C : N -8,8)

-C : N ga nisbatan bo'z tuproqlar tpechasida katta farq kuzatilmaydi.

Ma'lumotlar ko'rsatadiki, qo'riq yerlardagi gumus tarkibi 0-10 sm qatlama 1,2-1,75 % atrofida bo'ladi. Profil bo'yicha pasayganda gumus miqdori va azot kamayadi (0,53-0,69 %).

0-10 sm li qatlama C : N nisbati 6,2-7,5 ni tashkil etadi, profil bo'yicha pasayganda u torayadi va pastki gorizontlarda bu miqdor 6,2-9,1 ni tashkil etadi.

Irrigatsion yoqizichlarda sug'oriladigan och eskidan sug'oriladigan bo'z yerlarda, sug'orish natijasida tuproqni profili bo'yicha gumusni qayta taqsimlanishi bo'ladi. Yuqori qatlamda, ayniqsa yerni haydalanishi natijasida gumus va azot bir tekisda taqsimlanadi.

Eskidan sug'oriladigan bo'z tuproqlar profili bo'yicha pasayganda, irrigatsion yoqizichlarda, juda tekis va asta-sekin gumus va azot tarkibi kamayadi. Bu esa bir gumusni suvda eruvchan moddalarini qisman yuvilishi hisobiga bo'ladi. Bu esa bir maromda gumus va azotni tuproq profili bo'yicha taqsimlanadi.

Oddiy bo'z tuproqlar ko'rinishi bo'yicha och bo'z tuproqlardan kam farqlanadi. Atmosfera yog'unlari soni ko'tarishi bilan biomassa soni ko'payadi, bu esa gumusni 2-3 % ga ko'payishga olib keladi. Gumus va azotni tuproq profili bo'yicha taqsimlanishi xarakteri bo'yicha och tusli bo'z tuproqlardan farqlanmaydi. C : N nisbati tipik bo'z tuproqlarda bir muncha kengroq.

C : N nisbati lalini va haydalanma tuproqlarda bir necha bor torayadi. Qo'ng'ir bo'z tuproqda gumus va azot tarkibi, oddiylar bilan taqqoslashtirilganda, sezilarli kamroq. Tuproqning yuqori qatlamida u 2,65 % gacha ko'payadi, ayrim hollarda qo'riq yerlarda 4,24 % gacha ko'payadi. Azot va gumus sonini ko'payishi bilan C : N nisbati, 8,6 ga kengayadi. To'q tusli bo'z tuproqlarda o'zlashtirish va sug'orishda, gumus tarkibi tuproqni yuqori qatlama 1 % ga pasayadi. C : N nisbati qo'ng'ir bo'z tuproqlarda sug'orilganda o'zgarmaydi.

Yeyilovdagi o'simliklar formatsiyasi bo'z tuproqlarga qaraganda katta o'simlik massivi bilan ko'rsatilgan. Anisrob jaryoni o'simlik qoldiqlarini chirish jarayoni bo'z tuproqlarga nisbatan past.

Gumus tarkibiga ko'm yarim gidromorfli va gidromorfli tuproqlar turlifachadir. Gumusni yuqori bo'lgan tuproqlar bo'shoq tuproqlar (14-25 %), kamrog'i esa - bo'z yer yeyilovlarini o'z ichiga olib (2,40-3,87) foizni tashkil etadi. C : N nisbati bo'z yer yuyilov tuproqlarda bir muncha bo'z yerlarga nisbatan kengroq. Shimoliy mintaqalarda tarqalgan tuproqlarda gumus miqdorini oshirish maqsadida torf - botqoq tuproqning yuqori qatlamini organik o'g'it sifatida qo'llaniladi. Paxta va g'alla ekiladigan mintaqalarda tuproqni gumusga boyitishning asosiy omillari tuproqqa mahalliy o'g'it (g'o'ng') va kompostlar kiritish va O'zbekiston Milliy universiteti olimlari tomonidan ishlab chiqilgan tuproqni gumusga boyitish chora-tadbirlari sifatida hosil yig'ilgan paxta yerlarini g'o'zaroyasini maxsus texnika (KIR-1,5) moslamasi yordamida maydalab tuproqqa kiritish joriy etilgan.

ПОВЫШЕНИЕ ПЛОДОРУДЬЯ ПОЧВЫ БУХАРСКОЙ ОБЛАСТИ

Хакимова Н.Х., Абдурахимова Ш.С. - *БурДУ*

Рано или поздно каждой садово-огородник начинает замечать, что плодородные временем и любимые всей семьей овощные и плодово-ягодные

Ўтказувчанлик ҳолатини ёмонлаштирмоқда. Бундай туپроқларда қатламлар янгилашиб сувиниң пастки қатламга шимилшиб қайишашади.

Қадимдан сугориладиган ўлкада аллювиал туپроқларда, ҳайдош остидаги янч қатламнинг ҳосил бўлиши ва енгилдириш енгилда натрий қатмини исибатан кўп бўлган шўртқобланган туپроқларда ҳам сув ўтказувчанлик, ёмонланганлиги аниқланади.

Туپроқларнинг агроирригациялиқ қатламлари, маданиқлашув ҳолатига кўра, сув ўтказувчанлиги ҳар хил бўлиши аниқланади. Сугориладиган туپроқларда туپроқ намлиги, ҳайдалган вақти ва дехқончиликда қўлланайдиган агротехникавий тадбирлар сифатига боғлиқ равишда туپроқ қатламларида сув ўтказувчанлик ҳолати ҳам ўзгарган. Масалан: сув ўтказувчанлиги яқини бўлган туپроқ қатламларида ётти-сочин ва сугорилш пайтда нам туپроқ қатламлари орақини пастга томон тез силжиши натижасида старан миқдорда сув билан тўйиниқланади. Туپроқнинг сув ўтказувчанлиги жуда юқори бўлган ерларда эса метёфран кўп сугорилш, сугорили шохобчалардаги сувиниң бир қисми пастга шимиллиқ натижасида сивот сувиниң сатхи кўтариқлади ҳамда туپроқнинг шўрланлиши ва ботқоқланлишига сабаб бўлади.

Сугориладиган ўлкада аллювиал туپроқларда ишлаш берилш, оғир техникаларни йил давомидаги фазолияти, сугорили қаби жарайблар натижасида туپроқ агрегатлари майдаланади, структура ҳолати бузилади. Натижада туپроқ зарралари янгилашиб, говаклик камайиб ҳажм масса ортада ($1,63-1,74 \text{ г/см}^3$), вақолақни туپроқдаги ҳажм масса ўртача $1,35-1,37 \text{ г/см}^3$ ни ҳайдалма ости қатлам $1,4-1,5 \text{ г/см}^3$ ни ташқил этиши лозам. Бу туپроқларда солиштирма ва ҳажм массага боғлиқ бўлган кўрсатқич бу унинг говаклиғидир. Туپроқлардаги говаклик бу уларнинг эршилкес ва сув қорилтига ижобий таъсир кўрсатидиган омиллардидир. Лекин шуни тўқидлаш жоқики, туپроқлардаги говаклик ниҳоятда ўзгарувчан, айниқса маданиқлашуви ларжақасига кўра қадимдан сугорилдиган ўлкада аллювиал туپроқларнинг устки қатламда говаклик $47,9\%$ ни ташқил этса, ўтқоқи ботқоқ ва шўрланган туپроқларда $46,1\%$ ни ташқил этмоқда. Туپроқларнинг шимилш қатламларида говаклик кескин камайиб туپроқ ҳаво ҳосиллари ёмонлашиб бормоқда. Бу эса туپроқ унумдорлиғиниң пасайганлиғини кўрсатиб турибди.

Хулоса қилиб айтганда, текшириқайдиган туپроқларнинг сув ўтказувчанлиғи, ҳажм массага, говаклиғи умумий қилиб айтганда сугорилдиган туپроқларнинг физик ҳосилларини яқинлаш тадбирлари қилинаиб эқини, сўнч солиши, туپроқни органик моддалар билан бойлатиш, чуқур ҳайдаш ва юмшатиш, оғир механик таркибли туپроқларни енгиллатиш натижасида мувофиқдир.

Ўзбекистонда энергетика, рақли ва қора металлургия, қимё саноати қуриқлиқ объектларида ҳосил бўладиган чиқиндилар, агроф-муҳитни ҳамда туپроқ қопламни ифлословчи асосий манбалар ҳисобланади. Ишлаб чиқариш ва истеъмолдан чиққан чиқиндилар ҳосил бўлишиниң ёшилш ҳажми 100 млн. тоннани ташқил этади.

Республикада ҳисаб қилинган чиқиндиларниң 4 тоннага бўлиши мумкин. Уларнинг йиллик ҳажми турлича бўлиб, маълум қисми туپроқ қопламга тушиб уни ифлослантиради. 2004 йилда чиқиндилар миқдори 1 -тонна бўйича $1,6$ минг. тонна, 2 -тонна чиқиндилар $2,8$ минг. тонна, 3 -тонна чиқиндилари $1416,3$ минг. тонна, 4 -тонна чиқиндилари $3436,8$ минг. тонна миқдорда пайдо бўлган. Ушбу чиқиндиларнинг 14% дан кўпроғи захарли ҳисобланади.

Мақур ифлосланлиларнинг ҳаффи томони шуқадки, туپроққа туғилган захарли моддалар узоқ йиллар давомида сакланиб туپроқнинг агроқимёвий, агрофизикавий, биологик, микробиологик ҳосилларини, сузда исиқлик, сув қаби режимиларига турлича таъсир қилади ва ироқларда туپроқ унумдорлиғиниң пасайиши кузатилади. Бу эса қишлоқ хўжалиғида сезиларли салбий охибаларни вужудга келишига олиб келади. Шу нуқстан назардан сугорилдиган туپроқларнинг ифлосланлиқ миқдорларини аниқлаш, ифлосланлиқ даражаларига ажратили, мониторинг ўтказили, туپроқ ҳосилларига таъсир механизмини очиб берили, теңизиниң кузатиш, мақбул тозалаш усули ва технологиясини ишлаб чиқиш делгизиб ҳисобланади.

Бугунги кунга қилиб луйё сиймалар томондан туран қимёвий моддалар (пестицидлар, оғир металллар, нефт ва нефт мақсудотлари, радионуклеидлар, саноат чиқиндилари ва бошқалар) билан ифлосланган туپроқларнинг ҳосилларини ўртаниш, уларни замонавий технологиялар асосида тозалаш бўйича ишларни олиб бормоқдалар. Демак, ҳаёт кечирилиш учун агроф - муҳитни захарламаслик чора-тадбирларини кўриши ҳар бир ишчи, хизматчи, мутахассис, муҳандис ва раҳбарнинг асосий бурчи бўлиши керак. Сайёрамиз соғломлиғи - бизнинг соғлиғимиз демакдир!

БУХОРО ВОҲАСИ СУГОРИЛАДИГАН ТУПРОҚЛАРИНИНГ ФИЗИК ХОССАЛАРИ

Назарова С.М., Жумаева М.Ф., Г.Р.Сафарова - Бух/У

Бухоро шимолги туپроқлари ўзига хос физик ҳосилларга эга бўлиб ўзиниң ҳар хиллиғи билан ажралаиб туради. Улар ҳар хил механик таркибга эга, кўп қатламли, турли даражада шўрланган, кумлоқ, оғир, ўрта ва енгил кумоқли механик таркибли ташқил этади.

Янгидан сугорилдиган кучеъ, ўртача шўрланган, ўрта механик таркибли ўлка туپроқлар қониқаран сув ўтказувчанлик ҳосиласига эга, буни сабаб уларнинг исибатан ёмон структуралиғи, эчишганлиғи ҳамда сивот сулариниң ер юзасига яқин жойланганлиғидир.

Сугорилдиган ўлкада аллювиал туپроқларнинг агротехника ва сугорилиш ишларини нотўғри ташқил этиш, агропелоген факторлар таъсиринда туپроқнинг дондор структураллик ҳолатини бузиқлиши туپроқнинг сув

4. Nazorat varianti suv bilan ho'langan 1-jadvaldan ko'rinib turibdiki laboratoriya sharoitida o'gimchakkana.

O'gimchakkananing tuxumiga olingugurtli preparatning ta'siri.

№	Tayyorlangan olingugurtli preparat	Ilohiy suyuqlikning foydalanishi	Tayyorlangan olingugurtli preparatning tarkibidagi suv miqdori	O'gimchakkananing o'lgan qismlari		1-jadvaldan ko'rinib turibdiki laboratoriya sharoitida o'gimchakkana
				1	2	
1	CFM atqori bo'lmagan olingugurt	1,0	20	38	62	3
2	80 foiz CH	1,5	20	52	78	73
	Tovit	2,5	20	67	87	88
3	OOOK taqsimlovchi	0,8	20	17	24	100
		1,0	20	22	33	42
4	Nazorat suvi bilan	1,0	20	46	46	58
			20	-	14	13
			20	-	-	18
						1,2

4. Tuxum CFM variantida 100% o'ldirib, 2% variant eng yaxshi natija berdi. 1,5% bilan ishlaganda 3 kundan keyin 88% natija bo'ldi. 1% li konsentratsiyasida 73% gacha natijaga erishildi. Olingugurtning obhaki quyulmasida esa 13 dan toki o'limi kuzatildi. Demak olingugurt CFM preparati g'ozning xavfli zarar kushandasi o'gimchakkanaga qarshikuniga 2% konsentratsiyasi bilan ishlatilganda eng yaxshi samara beradi, olingugurt ta'siri kuchi 25 kungacha davom etadi, xuddi shunda yo'gimchakkananing ichimka va imagosiyalariga ta'sir qiblanimidan ham saltnatdorlik qayd etildi.

БУХОРО ВИЛОЯТИ ТУПРОҚ ИҚЛИМ ШАРОИТИДА КУЗИ - УНУМДОРЛИГИ, ЎСИМЛИКЛАРИНИҒ ТУПРОҚ НАЗОРАТИ, ЎСИМЛИКЛАРИНИҒ ЎСШИ ВА НАЗОРАТИ

Буҳоро вилояти тупроқ ва ҳаво ҳосилдорлиги бўйича республикада етакчи ўринлардан бирини эгаллагани, тупроқларнинг маърузатив ҳолати энг оғир рақамли келтириб ўтамух. Қўшни Самарқанд вилояти тупроқларининг табиий кўрсаткичи 11 д/га (пахта ҳосилдорлиги бўйича) д/га. Аммо шуни қарамасдан вилоят паҳрадорларини ҳар йили ҳар бир гектар майдондан ўртача 31-32 центнердан ҳосил ештириб келмоқдалар. Қўшни Бугдой ҳосилдорлиги эса ҳар бир гектар майдондан 50-60, илгор хўжалиқларда 80 центнергача етмоқда. Албатта бу кўрсаткичлар мишакатли меҳнат, пухта ўйланган агротехник тадбирлар мажмуи ва катта ҳаражат эътибор қўлга киритилмоқда.

Мамлакатимиздаги барча фермер хўжалиқлари ва кишлоқ хўжалиқ корхоналари бозор иқтисодиёти шароитида фойдаланишга қўйиб келимоқда. Демак ҳар бир хўжалиқ мажмуи ресурслардан оқилона ва тежамкорлик билан фойдаланишга, иқтисодий жониворан борқарор бўла олади. Қўшимчасига тупроқ унумдорлигини сақлаб қолиш ва ошириш масаласи ҳам далоли бўлади.

Айниқса ҳозирги кеза кунда, кишлоқ хўжалиқи экинлари экинлардан майдонларда олиб борилган қузи-қузи агротехник тадбирларнинг аҳамияти айниқса каттадир. Хусусан пахта экинига ажратилган майдонларнинг қузи шугорлаш ва шўр ювини тадбирлари ўқимчиликда.

Қузи шугорлашнинг аҳамияти, тупроқ унумдорлиги, унинг сув-физик ҳусусиятлари, структурасининг қайта тикланишидаги ролларини аниқлаш ва мақоли яхши билинади. "Ёр қайдасанг қуз қайда, қуз қайдасанг қуз қайда" сифати шугорланган майдоннинг қайдалама қатламда тупроқнинг сифатини юмшатишнинг бегона ўтлар ва зараркуналларнинг тумбақлари ва уруғларининг пубуд бўлиши, тупроқ гоаяқлигининг олоғини натижада унинг таркибидан тупроқнинг самарали ювиниши таъминланади. Булардан ташқари тупроқ гоаяқлидаги сувнинг қилда музлаши ва кенгайиши натижада вегетация даврида тупроққа турли илловлар беринг жароғинда кишлоқ хўжалиқи мелиорация тадбирлари босими остида эътибор уюлган, сугорилар натижада бериланиб структурасини йўқотган тупроқ зарарчилари ўз структурасининг қайта тикланишига эга бўлади.

Нитрификация жароғини бир мунча яхшиланади. Тупроқдаги заринда ва микроэлементлар баъзи бир мунча яхшиланади. Натижада ўсимликларнинг макроэлементлар билан таъминланиши яхшиланади. қолмасдан, тупроқда қариндоқ азот-фосфор, калий ва макроэлементларнинг ўзлаштирилиши яхшиланади. қайда қайда самардорлигини яхши оширади. Бу ҳам ҳосилдорлиқнинг ортиши, ҳам ресурслардан самарали фойдаланиш демакдир. Қўшимча тупроқ камбағаллашнинг бир мунча олдини олди десақ хато бўлмайд.

Қузи болонли-дон экинлари экинлиги майдонларда эса қузи-қузи агротехник тадбирлар мажмуи бир оз болонли. Бунда экин майдонлари тупроқи шўрлик шугорланган майдонлардаги қайи самарали ювини имкони йўқ. Аммо айрым агротехник тадбирлар оқим тупроқнинг юзи қатламда тупроқнинг таъминлиги маълум даражада олдини олди, шу билан биргача ўсимликларнинг озиқ-элеметларга бўлган талабини бир мунча қолдириш, тупроқнинг ҳам сақлаш қобилиятини ошириши имконияти мавжуд. Бунинг учун ҳозирги кеза-қунда гапла майдонларида тупроқ юзасига ортлашқ ўтларни солиш, яши музлаш таъсия қилинади. Тупроқ юзасига биринчидан гапла экинлари қизиқ совуқлардан маълум даражада қимокланади, иккинчидан: атмосфера ёғинлари натижада тупроқда тўпланиган нозлик кўпроқ сақланади, учинчидан: ортлашқ ўтлар экин ювини қирғилан гўнг заррачалари тупроқ юзасидан сув бўғилишининг олдини олунчи парда ёзи қават ҳосил қилиб, натижада натижанинг бўғилиши, баъзи

тусларнинг тупланиб қолиш олдидан, туртинчида: ўсимликларнинг чиринди ва макроэлементлар каби озиқга бўлаган талабнинг қондориди, бешинчидан: туپроққа киритилган маъданли ўғитларнинг қондориди, томонидан ўзлаштирилишини яхшилайди.

Ана шунини таъкидлаш лозимки, ушбу органик ўғитларнинг таъсири ўсимликлар амал даврининг охиригача лавом этиб, галла ўсимликларини дон экивларини биологик жихатдан ҳам асрайди. Агар кузги бошқоқчи ўсимликларни эканини янбатта сувга талбончи, мўъалани нисбатини ривожланиш даврида туپроққа олдидан бўлса, бахорги ўсиш ва аҳамиятлидир.

Хотирга қўлида юқорда келтирилган агроэлементар таъбирларнинг ўсиш ва вақтида бажарилиши айрим муаммоларни ҳам йўқ эмас. Зеро маълум экан гўнни етказиб берадиган йirik чорвачилик комплексларининг қамални, аҳолининг хусусий хўжалиқларидаги чорва гўнни йиғиб қолмоқчи камлиқдаги жорий муаммолар шулар жумласидандир. Айниқса, индиянинг Корголубозор тумани каби янги ўзлаштирилган, аҳоли сифрак жойлашган хўжалиқларда бу муаммо янда кўчирақ сезилди. Бундай ҳолатларда муаммони олдидан кулчирақ сезилди.

Бунда кузги бутдойлаш сипратлаш усулидан старли даражада дуккакли экинларни экиб, гуллаш фазасида ўриб-майдалиб тулроққа қўлиб шулардан керак бўлади. Ана шунда маълум ресурслардан самарали фойдаланган ҳолда юқори ва сифатли хосил етиштириши, экан майдонларини тулроғи унумдорлигини сақлаб қолиш ва ошириши, экан кейинги авлодга соғлом, экологик тоза ва унумдор тулроқларни қолдирши имконияти пайдо бўлади.

ТАБИАТНИ АСРАШ КЕЛЖАК МУЛКИНИ АСРАШ

Х.Р.Алишова - БухДУ

Бутунги қувда дунё аҳолиси агроф-мухитнинг ифлосланиши ва экологик мувозилатнинг бузилишидан азият чеқмоқда. Бунга эса қатта ва кичик саноят корхоналари, автомобиллар ва бошқа техник воситалардан чиқадиган захарли зарарли моддалар омили ҳеч бўлмаганда, табиатга, агроф мухитга етказиб қўлиб чора-тадбирлар амалга оширилмоқда.

Этибёрли жўхати, мамлакатимизда мустандилликнинг дастлабки хайвонот дунёсини асраблад-қайлашга жиддий эътибор қаратишмоқда. Бу энг аввало, Ўзбекистон Республикасининг конституциясида ўз ифодасини топган. Асссий Қомусимизнинг 50-моддасида "Фўжаролар агроф табиий

муҳитга эҳтиёскорона муносабатда бўлишга мажбурларлар" дея белгилаб қўйилган.

Шу ва табиатни муҳофаза қилишга лозир қонунлар ҳамда метёрий аҳамиятларини яқинда ижроси таъминланган биохимиклигини сакатиш лозир турларини қўлайтириши имкониятини бермоқда.

Савёримизда ҳаёт барлавланиги, аҳоли турмуш фаровонлиги бевосита табиий ва унинг нисбатларига боғлиқ. Ёшларнинг, азал-азалдан ер, сув ва оловдан ўз ўрнини, метёрида фойдаланиб келинган. Афёуски, оловдан ҳаддан зиёд қўл тасаруф қилиниши оқибатида мувозилатнинг бузилишига, экологик муаммолар умумбашарий тус олиншига сабаб бўлди.

Сўнги икки аср давомида инсоният оламда жуда катта тараккиятни бошдан кечирди. Ҳар бир соҳага техника имкониятлари қўриб келди. Сўнгилик маълумотларга қўри, жаҳон миқёсида агроф-мухит бир қунда инсонлард топилган ифлос газлар билан зарарланиши Бундан ташқари, агроф мухит бир қунда митларид топилган саноят ва маший чикидилар, нефть ва газ чикидилари, минерал ўғитлар, отир металлар, радиоактив маҳсулотлар ва муҳим инсонларнинг эҳтиёжи бўлиб қолган хўжалиқлари, табиий муаммо дунё миқёсидаги глобал муаммога айланган.

Демак, айрилган ана шу жаҳатларнинг ҳаммаси бутунги қувда инсониятга зарар етказмоқда. Натигада экологик мувозилатнинг бузилиши, табиий ўрмонлар худудининг қисқариб кетиши, езон қатламнинг бузилиши, атмосфера билан боғлиқ турли хил касалликларнинг тарқалиши, инсониятнинг камийиб кетиши каби муаммолар келиб чиқмоқда. Шу бокс ҳам бу муаммо дунё миқёсидаги глобал муаммога айланган.

Табиатнинг нозилиги, гарчи у улкан тузалма бўлса ҳам, унга таъсир етишини осонлиги айнан ундати маъна шу мувозилат ҳолати туфайлдир. Чунки, мувозилатдаги табиий индан чикариш учун қўи қуч талаб этилмаслиги ҳаммага ўтга мақтуб фикрлардан аён. Табиий мувозилат индан чикариш табиатнинг бузилиши демаскир, уни индан чикаришга эса, қўи қонунларни монеммай теъйик, кўрсатиши сабаб бўлади. Инсон ўзининг бирор-бир эҳтиёжини қондорини мақсадда табиатдан фойдаланиши ва ярадада унинг бирорга ёки бир неча компонентини ўзгартиради, қўи қуч таъсир жараёни компонентлараро ёки улар ичидати мувозилат ҳолатини бузди.

Маълум бўлдики, инсон табиатнинг тарқибий кими сифатида у билан биргаликда яшайди инсон табиатдан ўз манфатларини йўли фойдаланиш жараёсида унга турли таъсирларни ўтказди. Масалан, озуқа ва хом ашё олинган миқёсида қўи қуч майдонларда ўзи хоҳлаган экинларни етиштилади, ёрларни қайтадан етиштирилади. Инсоннинг табиий инсон корхоналарини ташқари турларини санаб адолатга етиш қийин. Инсонлар ва улардан ташқил қолган жамият жавкуднинг тараккиятнинг мўъдий нисбати ҳисобланган табиатга

ТУПРОҚ УМУМДОРЛИГИНИ ОШИРИШ, ТУПРОҚ МУХОФАЗАСИ, ТУПРОҚЛАРДАН САМАРАЛИ ФОЙДАЛАНИШ ВА МЕЛИОРАТИВ ХОЛАТИНИ ЯХШИЛАШ

Сафарова Н.И., Назарова С.М. — Ўзбекистон қишлоқ хўжалиги илмий

институтининг чизирчи маркази Бухоро вилояти бўлими, БухДУ

Бирлашган Миллатлар Ташкилати Бош Ассамблеяси 68-сессиясида резолюциясига кўра, 2015 йил "Халқаро туПРОҚ йили" деб эълон қилинди. Мақсад туПРОҚнинг озиқ-овқат халқдорлигини таъминлашдаги аҳамияти ва энг муҳим экотизимлардан бири эканлигига дунё жамоатчилиги эътиборини янада кучайтиришдан иборат. Хажратдан ҳам, туПРОҚ озиқ-овқат маҳсулотлари, чорва озуқаси, инфобихим ўсимликлар ва инсон эҳтиёжи учун зарур жуда кўлаб моддий нисматларни ишлаб чиқаришда асос бўлиб хизмат қилади.

Мустандилық йилларида Ўзбекистонда туПРОҚ умумдорлигини сақлаш ва ошириш, сугориладиган ерларнинг мелiorатив холатини яхшилаш бўйича амалга оширилган кенг кўламли тадбирлар натижасида мамлакат аҳолисининг 10 млн. кишидан зиёдага кўнарилишига қарамастан аҳолини янада яхшироқ таъминлаш билан бир қатор турлиги амалдор хўжалиги озиқ-овқат маҳсулотлари хажми бир неча баробарга ошди.

Бухоро вилоятида 275,5 минг гектар сугориладиган майдон бўлиб, шундан 109,6 минг гектар пахта, 65,6 гектар галла, 21,0 минг гектардан ортиқроқ майдонда боғ-тоқзор, 33,5 минг гектар бошқа экинлар ва 45,4 минг гектар аҳоли томоқчаларидан иборат. Бухоро вилояти инсонинг — қуруқ, кескин континентал бўлиб, ён жуда исенқ киши муътадил, баъзан жуда совуқ. Об-ҳаво шартлари хўжалиқлардан бири шундаки, йил давомида жуда кам миқдорда — 123-143 мм агрофойда ётиши билан бўлиб, қор қопламлари тез-тез эсиб туриши билан фарқланади. Республиканинг сугориб экиладиган ҳар бир гектар майдондан ўсув-амал даярида ўртача 1800 кубометр сува бугуналиши амалланган бўлиб, шундан қарийб 94 фоизга қулдули ва 6 фоизга кечаси бугуналиши. Бухоро вилоятида эса бу кўрсаткич тахминан 2000м³га ян ташиқил этади.

Шундай нуқулдай иқлим шартларида сугорил дехқончиликни талаб даражасида раивожлантириш мақсадида кўп асрлардан бунди экинларнинг фақат сулғай усулда сугориш йўли билан озиб боришмоқда.

Кўп йиллик ўтказилган илмий-ташиқикот патнажалари шуни кўрсатмоқдаки, шўрланган ерлардан захира-зовур тармоқларини кўнайтириб, уларнинг иллан фозилиятини мейёрлаштирилганда самаралорини кўнайтириб, ости сизот сувларни билан бирга кўп тузалар хулудимилдан чиқиб кетиши мумкин. Аммо, захираларнинг туПРОҚ таркибидати тузаларнинг чиқиб кетишига таъсири ер ости сизот сувларининг қай тарзда жойлашилшига боғлиқ. Агар захира ва зовилар билан шўрланган ерлар орасидаги масофа мейёрини бўлиб, уларнинг иллан фозилиятини самарали бўлиб, йил давомида гектаридан 6

дан то 9 минг м³ зах сувлари 11-14 тоналгача тузни чиқариб юбориш имконини бериши назирий томондан амалланган.

Хозирги кунда ерларнинг мелiorатив холатини яхшилаш учун илмий инновациялар натижаси ва фан ютуқларига ва индор хўжалиқлар таърибасига янгиин холда иш юрийтиб, туПРОҚ умумдорлигини оширувчи беда экин таъминини кўнайтириш, экин йилларида 12-15% га етказиш ва ерлан угулани фойдаланиш усулларини кенг миқсад жорий этиш лозим. Беда экин шўрланган ва кучли шўрланган ерларда туПРОҚнинг мелiorатив холатини озилаб, ер ости сизот сува сатҳининг кўнарилишига йўл қўймай, маълум бир нуқулракда ушлаб туради.

Беда экиннинг биологик тузилшини бўйича туПРОҚ қозонини қозлаб олиб, ернинг юқори қисмидан намлақнинг кам бугуналишига сарфланганига кўнамайди, бегона ўтларини йўқотишига хизмат қилади. Мана шундай ижобий қилатлар ер ости сизот сувларни экин бўлган хулудларда, айниқса, Бухоро вилояти туПРОҚлари шартларида биологик тадбир ўта муҳим аҳамият касб этади. Шу сабабли туПРОҚларнинг шўрленганлиги беда нечотли фотомелiorатив аҳамиятта эга эканлигини билан ва амалдан ишлаб боришида энг муҳим долзарб муаммолардан хисобланади. Қулатуларга қаратганда беда экинган майдонлардан туз миқдори баҳордан кунга қараб қимасди, туПРОҚ умумдорлигини ва дондорлигини ортада, сува экинган майдонларда тузалар миқдори кўналади. Шу бонис, сугорилмасига сува экинган келинган майдонларда беда экинганда шўрланган доржаси сезиларли миқдорда пасайишини назарий ва амалий жиҳатдан икботланган.

ТуПРОҚ умумдорлигини оширишда дуқасили-дон, тикрорай ва оралик инновациялар шўрланган ерларда шонли, қанд лаллати, оқ, қора, Қўқон хўқорилари ва мажмуҳхори экинларини экинган кўнроқ эътибор қаратилиши лозим.

Масалан, уч йиллик беда экинган майдонда 150 ц-га беда нечани етиштириш билан бир қаторда, туПРОҚда ҳар бир гектаридида қулдуқ холда 12-14 тоналгача иллан чириндиси (гумус) йиғилади. Шунинг учун Бухоро вилояти сугориладиган туПРОҚларнинг умумдорлигини оширишда мажмуҳий мелiorатив ва агротехник тадбирлар ўз вақтида сифатли қўлаш ва амалда ўқилиши керак.

Шунингдек, беданинг шартлимоқда ҳамма туПРОҚда ҳам чиринди миқдори қимали туфайли маҳаллий ўғитини (суғит) ҳар 4-5 йилда қозиб туриш, ундаги чириндини оширишга ёрдам берувчи асосий озиқ бўлиб турибди, чунки беда алмашлаб экин, агротехника таъминдан чиқиб кетган қозирин вақтда органик ўғитлар ерни бойитишини ягона мақсадни кетган қозилди. Дарҳақиқат, маҳаллий ўғит ерни маданийлаштирувчи ягона қозилди бўлиб, туПРОҚ умумдорлигининг асоси бўлган чиринди ҳам иллан ва майдон организмларнинг яшаш мақомидир. Экинлар эканлигида, чириндинга бой бўлган ҳар қандай туПРОҚда ҳам йиллар ўтиши билан унинг инновациялари натижасида, агар баланси қозлаб турилмаси, чириндиннинг миқдорини кўрсатишни қамийиб бораверади.

Протекторлик - туپроқнинг турли захарли моддаларини ўқиб олиб, ўсимлик учун ўзлаша олмайдиган ҳолатда ушлаб туришдан беради. Туپроқларга 3-6 йилда маҳаллий ўлат ариштириб турилиши шартли рағзиқимий хоссаларини яхшилашга имкон беради. Бу эса соф туپроқни олиб имконларини беради.

Бу ҳоро илоқтин географик жойлашлии нуқтин лазаридан ярим сифр монтқасида жойлашган, табиий туپроқ иқлим шартлиги туруқ, суиға бўлиш талаби катта. Кузатишлар натижасида шу нарса аён бўлади, олдий усуллар яқин, эгалик сугоришда ериниң қиялиги, баланд-пастлиги, туپроқнинг хусусиятлари сув миқдориниң бир мулча кўп сарфлаишига олиб келир. Томилигиб сугоришда эса бундай хусусиятлар салбий таъсир кўрсатмасдан экин бир маромда намқиқиб, суидан қониқди. Шунингдек, туپроқ структураси ҳам бузилмайди. Яъни сугоришларда туپроқ зичлашмайди, эрозияга учрамайди, катқалоқ хосида бўлишлар содир бўлмайди. Бу эса Буҳоро иқлим шартлигида томилигиб сугоришнинг афзалигидан далолат беради.

БУХОРО ТУМАН СУГОРИЛАДИГАН ТУПРОҚЛАРИ ТАСНИФИ
Р.Юнусов, Н.Акрамова, Н.Қурбонов-БухДУ

Буҳоро аҳли захматқил, ишнинг қўлини билмаган, халқ ўтмишида ҳам кейинги замонларда ҳам ташаббусқорлик, ангилликка тапшалиги ҳалқомо ерасида машҳур. Яхшилаб эслаб кўрсак, пахтачиликда ҳам, чорвачиликда ҳам бошқа талай соҳаларда ҳам. Буҳороликлар кўп марта ибрату намуна кўрсатганлар. Буҳоро вилоятиниң тутган ўрни ва мақам республикада ҳам хўжалиги соҳасида катта аҳамиятга эга. Умуман деҳқончилик маданиятининг омилири, ерга муносабатини ўзгартириш. Қишлоқ хўжалик маҳсулдорлигини қўлайтириш ва тишархнини пасайтириш долзарб масалига айланган.

2016 йилда Ўзбекистонда яқин ички маҳсулотиниң ўсиши 8,1%дин хўжалиқдаги ўсиш 5,7% ин ташқил этди. ҳақана савдо айланмаси 16,6% аҳолига пуллик хизмат кўрсатиш 12,9% га ошди. Шунини алоҳида тақдирин керакли ўтган йили юзга келган мураккаб иқлим шартлиги қарамай мамлакатимизда илқ бор 7,3 млн тоннадан ортқ дов, шу жумладан был 600 миң тонна бутдой етилтирилади. 3,2 млн тонна пахта ҳам олиб табирилади.

Шунингдек, юқорда келтирилган шунини кўрсатишдаки, давлатимизда кўлланилаётган иқтисодий исроҳотларни босқичма-босқич, иқтисодий инқирозни олдини олиш ва барқамол яқлоди тарбиялаш давр талаби дастурларини иқросини таъминлаш келажак ёшлар ҳаётида катта аҳамият касб этили.

Буҳоро тумани сугориладиган туپроқлариниң хосса ва хусусиятларини, нуқдорлигини ошириш ишлари жумладан туپроқлариниң классификациясида бажарилган қатор илмий тадқиқот ишларини ва ишлаб чиқаришда фаол хизмат этиб келаётган деҳқонларимизнинг амалий ишлари

ишқатта сазовор бўлиб бу ишларни республика миқёсида фермер (ўзбекистонда жорий қилин давр талабидир.

Сугориладиган туپроқлар ўнға хос пайдо бўлиш жарайнидаги таъсирини натижасида алоҳида туپроқ типларини, типчаларини ани сугориладиган ноҳа туپроқлариниң туруқларини таъмин этиди.

Буҳоро туманининг сугориладиган туپроқлар генезис геотрафияси, классификацияси, шўрлаиши, табиий интроген таъсирини, шўрлаишларини, уларни туپроқлар харитасини тузишдаги аҳамияти таъсирини ўзгалтириш натижасидаги асосий муаммоларини кўриб чиқиб билан бир қаторда шу туپроқлариниң классификацияси тузишда, туپроқ натижасида ўтаётган жарайларни ҳисобга олиш керклигини алоҳида кайт этиб талаб этилади. Ўзбекистониниң умумий ер майдонини 2016 йил 1 январдаги маълумот бўйича 44856,9 минг га, шундан сугориладиган майдон эса 2733 минг га ёки умумий майдоннинг 9,5% ин ташқил қилади. Ушбу майдоннинг 46% дан кўпрогини шўрлашган ерлар, шу жумладан қучси шўрланган 25%, ўртача шўрланган 15% ва юқини шўрланган 6% дан кўпрогини ташқил қилади.

Шўрланган ерларни яқин мелиоратив ҳолатда сақлаш мелиоративияли ишларини олиб боришни талаб қилади. "Бизда деҳқончиликнинг бошқалардан фарқ қиладиган хусусияти шундаки бу ерларда кузратган шўрлаш тармоғи хизмат қилади. Буҳоро туманига барча хайдов ишқалари сугориладиган ерлардир. Шу сабабли қишлоқ хўжалигини ривожлантириш ишқалларини сугориладиган деҳқончиликни ривожлантириш, ўзгартириш ва ер майдонларини мулк эгалари фермер (ўзбекистонда раҳбарларига ҳам боғлиқлар.

Илмий адабиётлар, экспериментал таҳлилий маълумотлар ва шимий тадқиқот натижалари табиий ва антропоген муҳитларда ўта хавфли ҳолат туپроқда туз туланиш жарайлариниң феошашаётганини билдиради. Бундай муносабатлар беришдан мамлакатимизнинг бошқариларига ўтиш давридаги, иқтисодий инқирознинг бошқариларига билан боғлиқ бўлса, иқтисодий кейинги 5-6 йил мобайнида муайянлашган, ўсиб бораётган сув танқислиги ва уларнинг сифати кескин ёмонлашуви гидрометеорологик таъминлар техника ҳолатиниң эроқси ҳолатга келиб қолганини, горизонтал ва очққ зовурлар ишлари самардорлигини пасайиши, сугориш сувлари кесқарилит амал қилмаслик, экинларни инқирозлашган коллектор, зовур сувлари билан сурункасига сугориш.

Сугориладиган ерларнинг шўрлаишини ва мелиоратив ҳолатини яхшилаш тадбирларига сугориладиган деҳқончилик учун ажратилаётган суғ қимматларини туғри ҳисоблашда сизот сувлари сатҳиниң ўзгартириш ҳисобга олиш зарур, яъни мелиоратив мониторингта асосий эътибор бериш ва буни амал қилиш таъсия этилади.

Ерларни ўзлаштиришда мажбур майдонлариниң мелиоратив ҳолатини қониқлашга йўл қўйиладиган ҳаёллар шунингдек деҳқончилик маданиятига тула ривож қилинаётганлиги сабабли кейинги йилларда сугориладиган ерларнинг иқкитчи қисми шўрланган жарайларни кўзилаб бормоқда.